

ZEGAMAKO "KONTUK"

XABIER AZURMENDI

San Adrian, ipuin eta kondairen lurraldea

Lehen aldiz San Adrianen izena, Orsio Baionako Gotzaiaren ageri batetan dakusagu, 980 urtean hain zuzen.

Nafarroako Santxo Handiak, San Adrian darabilki 1027ko urtean, Iruinako Gotzaitegiaren mugatzat.

Nafarroako Santxo VIIIgarrenak eta Kastillako Alfontso Xgarrenak, 1207an pakearen seinaletzat, Irureta eta San Adrian elkarri eskaini zizkieten.

Bidazti ospetsuak XV-XVI gizardietan

Joan Padilla Kartujano (olerkaria) pasa zen San Adriandik 1490 urtean.

Arnald von Haffek, 1499an San Adriandik pasa zeneko kontuak aipatzen ditu.

Felipe el Hermoso eta Juana la Loca egon ziren bertan 1502ko urtean. Lazkaoko Jaunaren seme

bat bataiatu zuten ermitatxoan, Printzeak izan ziren Aita eta Ama ponteko.

Andres Navajero, Veneziako enbaxadoreak kontu zizkigun San Adriango eta Gipuzkoako zenbait gauza bitxi, 1528ko urtean.

Palatinadoko Federiko Ilgarrena, 1538ko negute gorrian, San Adriandik pasa zen Kastillara, sekulako jendetza batekin.

Karlos Vgarrenak, San Adriandik pasa zen Frantziara, 1539ko urtean.

Joan Bautista Benturino berriz Alejandriako Patriarkarekin 1572an pasa zen San Adriandik.

Joan Vasaenek bide berdina egin zuen 1599ko urtean.

"Utrunque mare, Oceanum et Mediterraneum videns."

Kantauri eta Mediterranea San Adriandik ikusten ziren hotsa zabaldua zegon garai hartan.

Larrazmendik "Gipuzkoako Ko-

rografian" uste berdina azaltzen digu.

Gizaldiak zehar milaka eta milaka pelegirino, ikazkin, jauntxo eta abenturero pasa dira mendi eder honetatik eta sarri askotan, mando urrez zamatuarak, jende aberatsa edo politiko entzute haundikoak.

Arrazoi hauek direla eta mendi hauek zenbait lapur ezagutu ote zituzten!

Horra bada batzuen ipuinak.

Barriola (I)

Barriola izeneko ikazkin bat San Adrianen bizitze mentzan bê koadrillêkiñ, batzutan ikazkintzan da beste 'atzutan lapurretan.

Ataungoa zala re esaten tzuen, Urtsangoa zala re bai.

Zeukenai kendu ta etzeukenai ematen tzeikiña mentzan.

Zeamako zârrak gogon dauku oaindio bê izena.

Bê kontuk oain 200 bat urtekok izan leizke.

*Jesus Mazkiarani
1975-9-9an jaso.*

Barriola (II)

Barriolak bê motillai ola aintze mentzien.

Alakok eta alakok alako lekutan utzi dezatela dirue.

Ezetz esaten ba due, esan gañen geala.

Bein pâzten tzuenak paken uzten tzitun.

*Roman Otaegiri
1975-8-7an jaso.*

Barriola (III)

Bein Barriolai motiko 'at etor mentzikon San Adriana lapurretan ikas nai zokela ta.

Barriolak iru ogi ekartzea bializon Zeamâ.

Motikoa ogi bê etor tzikon, diruik bê Zeaman ogik etzuela ematen da.

Urrengo eunen motikoi Barriolak esa mentzion. Goazeak Zeamâ ogie ekar bear diau.

Erria alliautakon denda 'aten sartu zien. Dendarik ogik etzien eman diruik etzeuken da.

Etxaola alliau zienen, Barriolak iru ogi etâ zitun kapusaien azpiti, iñor akordau bê dendariri arrapau zionak.

Motikoi esa mentzion. Ikustek iru ogi nola ekar dituan nik diruik bê?

-Ik lapurre izateko eztek balio ta jun ai emendi. Ikas tzak beste ofizio 'at.

*Roman Otaegiri
1990-5-7an jaso.*

Barriola (IV)

Joan txiki Goienekok Arabako Salbatiterran tzeuken etxenausie ta eun baten autza zijon errentea

pâtzea. (Garai artan Ladron de Zegama Salbatierran bizi zan)

Eun jakiñe izan oi zan errentak pâtzekoa.

Joan txiki Salbatierrâ errenta dirukin nausiña zijola, San Adriango tabernan sartu ta jokun errenta diruk galdu zitun.

Joan txikik nausiña jun da esplikau mentzion pasaizoia.

Nausie asarrau mentzan da demandan asi mentzikon: Olatxoik etzala ein bear, ori al tzan familiko guraso 'aten formalidadea ta beste milla kontsiderazion ondoren, berai errentea pâtzeko nundi atea bear tzon dirue galde-tu mentzion.

Joan txikik beste amabost eun barru ziur errentea pâtzea aindu mentzion nausiri, ala beintzet promes ori ein da Zeamâ etor mentzan gue gizona.

Amabost eun barru, jokun beiz e dirue irâzi ta Joan txiki errentea pâtzea zijon Salbatierra. San Adrian azpiko metaliturriñ ure eraten ai zala, kaltzipurditi eldu ta au esanez airen jaso mentzon Barriolak, Ara emen gue Joan txiki.

-Zer dallek emen? galdetu mentzion.

Errenta dirue nausiri eamatea zijola. Aurrekon nausiri eman bearreko dirue jokun galdu zola ta.

Barriolak dirue eskau zion,

onek poltxikoti etâ ta ematea beste erremedioik etzon euki.

Barriolak gerrikon gorde zon Joan txikiñ ontzakoa.

Aratz azpia eaman tzon, an tzion Barriolan koadrilla.

Batzuk armak garbitzen ai zien, beste 'atzuk lapikok egosten da irakiñ alditan lapiko tapea altxaitzen tzanen, umen atzaparrak ikus tzitun lapikon egosten Joan txikik.

Joan txiki ondo tratatzeko eskau zion koadrillei Barriolak.

Urrengo goizen Barriolak Joan Txikiri esan tzion: -Jun ai Zeama aldea ta biden iñor ikusten bek esaiok emen ez tiala iñor ikusi.

-To, esanez, aurreko eunen kendu zion ontzakoa eman tzion da beste ontzako 'at gañea.

Joan txiki korrikan abiau zan da laister billau zon Zeama aldeti zetorren jendea, mandok kargau-ta zetozen.

la iñor ikus tzon galdetu zion Joan txikiri jende onek, erregen dirukin zetotzen nunbait.

Joan txikik ezetz, etzola iñor ikusi.

Zamal jabek kueba pasau bezin laister, tirok asi mentzien baño orduako Joan txiki urruti zan.

*Migel Urbizuri
1980-3-8an jasoa.*

Barriola (V)

Barriola San Adriango Portu gañen ibiltzen tzan ikazkintzan.

Gipuzkoati Araba zeillen jendek, San Adriango kueban tzion kantuan dirue jokatze mentzuen.

Jende asko errenta diruk galdu ta errentak pau bê geaitzen tzan.

Barriolak arbolatan izkutauta jartzen tzitun gizonak, kaltzaden ingurun.

Jendea zetorrenen danba ta gañea salto eiten tzien.

Batzuai dirue kendu ta etzeukenai eman da ola ibiltze mentzan.

Artzaiai ardik eo arkumak e arrapaitzen tzien.

Bein San Adriana zijola, Asurmendi Muñoko amona txikie jatekoa eiten ai mentzan da Barriola andi pasatzea suertau.

Amona txikik labeti etâ opea ta pusketa 'at eskeñi zion Barriolai.

Ontan izketan asi zien.

–Amona, ze berri do?

–Ze berri don esaten diezu? Jende guztie or dalle, Barriola gora ta Barriola bêra, bati dirue kendu diola, bestei ardie arrapau diola, ok die emengo kontuk.

Amona txiki ori laben tzeren ogiai bueltea ematen asi zan, ogik oaindio alde 'at erreta ta bestea oretan tzeuken.

–Nik, esan tzon, gizon ori al banoke, ogi au bezelaxe laben sartuko noke.

–Zuri kalte aundik eiñ al dizu? galdetu zion Barriolak.

–Nei ez baño beste askoi bai.

Ordun Barriolak oretan laben tzion ogi 'at artu ta andrei gonak jaso ta ipurdiko erretenen ipin tzion.

Ak garraxik!

–Urrengon Barriolakati kontuz itz ein, Barriola ni naiz.

Ala izkutau mentzan gizona.

* * *

Bide asko zaitzen tzitun Barriolak, San Adrian, Zoazarreta ta beste asko.

Zaldi gañen tzijonai arbolati lazoa botatze mentzion.

Ala urkatze mentzon jendea.

*Joxe Mari Zabaletari
1975-8-4an jaso.*

Barriola (VI)

Barriola izenekoa ikazkin bat San Adrianen bizitzen tzan bê koadrillekiñ.

Lapurretan e motille izan bear tzon.

Zeukenai kendu ta etzeukenai emate mentzion.

Ikazkintzea bukaitzen tzonen, Arabâ jatxi ta an etxe 'aten apollo eoten tzan.

Beiñ, ikazkiñe menditi jatxi zanen, ama alabak nearrez tzeren.

–Zer dezue? Galdetu zien ikazkiñek.

–Nausie etor tzaku errenta billa ta diruik eztauku.

–Zenbait 'a dirue?

–Ainbeste.

Ikazkiñek eman tzien diru ori. Nun da noiz nausiri pau bear tzien galdetu zien da gauen alako lekutan, kontestau zien.

Ama-alabak nausiri errentea pau bear tzien lekua, Barriola ok baño lênao jun tzan da izugarri 'at tzion bertan.

Barriolak izugarri trabukoa jarri zion eskutan, bera izkutau ein tzan.

Ama alabak etor tzien, nausiere bai ta diru entregea asi zanen, baztar bateti oju ein tzon Barriolak.

–Alto! Moitzen bek tiau.

Nausik bildurrez lau gorrin Barriolai eman tzion diruk.

Danak etxea bildu zienen, ama alabak arrituta Barriolai gertau zana kontau mentzien.

*Jexux Mazkiarani
1976-3-4an jaso.*

Barriola (VII)

Zeamako Artzak Aixkoneta biali zon bein Bitoria diru billa, garai artan gertuaneko bankue Bitorin mentzan.

Aixkoneta au euzkikiñ etxeti irten da euzkikiñ etxea sartze mentzan, Bitoriti jun etorrie ein da gero.

Arabako lanak ein da etxea zetorrela, San Adriango pason, Barriolan bildurrez, diru poltsea pago zulo 'aten gorde zon.

Ontan Barriolakin topo ein tzon.

–Artzan enkargun batekin ibilko aiz? galdetu zion.

–Ez motel, Arabâ jun nauk txerri koxkor bat erostea, jokun asi ta asi banauk asi, diru danak galdu zituat. Emen netorrek ez diru ta ez txerri.

–Bazekiat esan tzion Barriolak Artza nê kontra soldaduk bialtze-ko dallela, ba esaiok, nê koadrillekiñ jaixten banauk, eztola nei soldaduk bialtzen lanik izango.

Besteik bê izkutau mentzan ikazkiñe.

Aixkoneta gorde zon poltsea jaso ta laixter mentzan Artzanen.

Artzak galdetu mentzion:

–Barriola ikusi al dek?

–Bai.

–Ordun eztek diruik ekarko?

–Emen dirue, ta poltsea mai gañea bota mentzion.

Eman mentzion Barriolan enkargue re, alegie bê koadrillekiñ etortzen bazan Zeamâ etzola ari soldaduik bialtzen lanik izango.

Artzak esa mentzion Aixkone-
tai:

–Jungo alitzeke beiz San
Adriana?

Aixkonetak baietz.

Emaioek Barriolai milla erreal
ok eta esaiok ni enallela ari sol-
daduk biali asmotan.

* * *

Aitzenen beintzet, soldaduk
etorri ta arrapau mentzuen Ba-
rriolan koadrilla.

Bera laun batekin gorde
mentzan.

Barriolan launek, jan billa irten
tzon baten, arrapau ein tzuen, da
au beartuz Barriolan gordelekua
soldaduk alliau zien.

Eskuk eta ankak lotu ta erre-
tzen tzion karobi 'atea bota men-
tzuen gizajoa.

Zeukenai kendu ta etzeukenai
ematen tzionan istorik ola akabau
mentzien.

Jexux Mazkiarani
1980-3-6an jaso.

Amiñagone

Gau baten Amiñagoneko txa-
kurre zaunkaka asi mentzan.

Atea zabaldu zuenen, seme
gaztea bê billa etor tzien bi lau-
nekin jun mentzan etxeti.

Urrengo eunen San Adriandi
erregiñek pasau bear tzon.

Gau guztiñ, iru motillek erregi-

ñei urrengo eunen bidea irtetze-
ko prantaitzen aitu zien.

Espitu Santuti San Adriana di-
jon biden trabukoa disparau ta
erregiñei belarri at eama men-
tzion tirok.

Laixter iru motil orik arrapau
zituen da bat Artagosan, bestea
Musason da irugarrena Murgize-
laien urkau mentzituen.

Amiñagonekoa, Musasokoa ta
Mendaldekoa mentzien iru motil
orik.

Arrazkio Zeamako goialden,
txakurre zaunkaka asten danen,
gaue bâ, ateik eztala zabaldu
bear esan oi da.

Jexux Mazkiarani
1980-7-7an jaso.

Landatako zazpi anaiak

Landatan zazpi anai bizi
mentzien da zein baño zeñ in-
dartsugok zazpirek. San Adriandi
zetozen mandazaiei, Landata pa-
rea alliaitzen tziennen, bidea irte-
tze mentzuen motil ok itai bana
eskutan tzuela.

Mandoai lazok moztu, zâgik
eo gari zakuk besazpiñ artu ta e-
txea eamate mentzituen.

Mandazai bat, Landatako
anaiekin burutu ezin da Mandabi-
deti asi zan karreton, karteron bi-
deti.¹

(1) Mandabidea, erregearen karteroa-
ren bidea zan.

Mandazaiek ala esa mentzon bein bentan baten: Txakur onekin nik etzeukiat Landatako zazpi anaian bildurrik.

Zazpi anaiek au aitu zuenen esa'mentzuen: Pauko 'ik oaindio.

Zazpi anaietan gaztênak, be-
ra naikoa zala, esa mentzon mandazaiei bildurre sartzeko.

Iturzâla irten mentzion beso 'at ondo trapuz estalita zola.

Mandazaiek Landata ikus zon orduko, txakurre axau ta gañea bota zion.

Txakurrek aua zabaldu zonen, Landatak trapuz estalitako eskue sartu zion auan.

Txakurre zotinka asi zanen kutxilloz il tzon.

Landatak mandazaiei esa mentzion: -Txakurren aitzena nai ezpaek, Landatako anaiekin kontu izan.

*Jexux Mazkiarani
1980-4-8an jasoa.*

Elizako San Martin

Zeamako Elizan don San Martiñek morroiak lapurretâ bialtze mentzitun San Adriana. Bera re lapurre ta gaiztoa iza'mentzan.

Jendea nola nai iltze mentzon dirukati, baño zeukenai kendu ta etzeukenai ematen e bamentze-kiñ.

Zeamako parrokoa oso launa mentzon. Gauen askotan San Martin parrokon etxea kafea ar-
tzea jute mentzan.

Eun baten parrokoa trixte mentzion.

San Martiñek zer tzon ba ta parrokok eantzun mentzion: Erri guztie pekatu gorrin dalle, eliztar danak infernua jungo zat eta neu nola salbauko naiz?

-“Ori konponduko deu gizona” esan tzion San Martiñek eta kafea artu ta San Adriana jun tzan.

Urrengo eunen, iganden, goizen goiz San Martin parrokon etxen presentau zan.

Zartain baten ikatza tontorka jarri ta su eman tzion.

“Infernuko sue”, eskau zuk tarteka sermoian da ikusko 'ezu jendea nola konbertitzen dan.

San Martin zartañe eskutan tzola Elizako ganbarâ jun da zulo 'aten ondon jarri zan.

Poliki poliki jendea Elizâ etor tzanen abadek mezea asi zon.

Sermoikon ala zion garraxika: -Erri ontako jendea, danok infernua zoazte, pekatari aundi 'atzuk besteik etzâte.

-Jaingoikoa, bota jende oni infernuko sue, zion deadarka.

Parrokok infernuko sue, dea-brun kalderak eta beste milla gauza aipau ondon, beiz e ala eite mentzon garraxi: -Jangoikoa, bota jende oni infernuko sue.

San Martiñek txingar danak batea bota zitun zuloti.

Elizan jendea lau gorrin tzion.

Parrokok beiz e: –Bota su geio jende gaizto oni.

San Martiñek ganbarati: jau-na, nê suk gastau die.

Jendea orduntxe lasaitu mentzan.

* * *

San Martiñek aitzeneko eunetan Jangoikokiñ e pakek ein nai izan tzitun.

Elizea aunditzeko dirue berak ema'mentzon.

Zeukenai kendu ta etzeukenai eman, Elizako San Martiñek eite mentzon.

Orreati da Zeamako patroia, gero Elizako ataburun jarri zuen.

Eliza dana ez mentzon eiñ, er-di pareti aurreakoa bakarrik.

*Doroteo Otaegiri
1980-8-7an jasoa.*

Euzkitzeko Joane

Gue atte zanak Joane zon ize-na, karlistan gerran ibil tzan Euzkitzen² asistente. Ba mentzon beste laun bat e Tolosa aldekoa.

Gerra ondón zeozer ein bear da Somorrostroko minatan tolosar onek eta bik lana ein mentzuen.

Txanpon batzuk irâzi zitunen, gue atte Euzkitzen jarri zan ez-konduata.

Eun baten, Arabati zetorrela, San Adriango Portun lapur batek irten tzion bidea.

–Emaiek diruk esa mentzion lapurrek.

–Kontxo, jarri ai emen. Motel, i alako-aiz, lapurrek gue atte ezautu zonen.

–Emen nellek, ezkondu nitzean da familie azitzen ai nauk nola eo ala.

Lapurrek, Somorrostron lana eitek etzola mêzi ta Sanratin lapurretan tzeillela, emen dirue minatan baño errezago irazten tzala ta olako kontuk.

Pañuelokara 'at ontzako urre etâ mentzon poltxikoti.

–Ik e artu zak zeozer esa mentzion.

Gue attek artu nai ez.

Ontzako 'at ema mentzion da Urkiola³ alden izkutau mentzan.

Laun aren berri geio ez mentzon jakiñ.

Amaika aldiz esan oi zon, ontzako arekiñtxe erosi zola lenengo idiparea.

*Joxe Mari Arakamari
1980-8-4an jasoa.*

(2) *Euzkitze.* - Eguzkitze berriko mutil baten izengoitia zen.

Kastillako trozoetan gaztetatik lanean ibilia, erdaraz eta idazten zekiena, gerratean ofizial egin zuten eta besteko (Euzkitze Zaharreko) mutil laguna bere asistente egin zun nunbait.

(3) Urkiola. - Portugañetik eskubira dagoen mendi baten izena.

Oharra. - Ipuin honetan garbi dakusagu, joan zen gizaldiaren aitzenetan oraindik Sanratiñ edo San Adrianen gainean bidaztiak lapurren bildur zirela.

Tenplarioak

Zegaman eta batez ere Goialdean jaio ginenok sarri askotan entzun dugu Espiritu Santuko Tenplarioen berri.

Zenbait alditan zaharrei edo artzaiei entzun izan genizkien praile gudari haien judaskeriak.

“Diruagaitik edozein hiltzeko gai zirela, peleginoei lapurretariak beltzenak egiten zizkiela, maltzurak eta gaiztoak zirela”, horrelako kontua pranko entzun dugu haurtzaroan eta geroago ere.

Zori onean izkutatu omen ziren noizbait gure mendietatik.

Hain gizon maltzurak ez zirela benetako praileak ere esan ohi zuten gure zaharrek (praileen maltzurkeriez mintzatzeaz lotsatuta bezala) praileak baino gehiago gudagizonak zirela eta.

Espiritu santuko tenplarioak nortzuk ziren

Lehenengo kruzadan sortu zen Ordena hau, Jerusalemen hain zuzen, 1118garren urtean.

Erroma, Santiago Konpostela eta Jerusalemenerako bideak zainetzea izan zen beren lehenengo ekintza.

Kruzadek iraun zuten bitartean, Jesusen lurraldeak herek gorde zituzten Arabeei, Turkoei edo Saladino ber-berari hortzak erakutsiaz.

1289ko urtearen eta 1291koaren bitartean Kruzadoek Palesti-

nako lurralde guztiak galtzean, Tenplarioek Europarantz jo zuten bein betiko eta bertan finkatu ziren.

XIVgarren gizaldiaren hasieran Europako erromes bideak hau da Europako bide guztiek bere kontrolpean zeuzkaten eta Frantziako banku gehienak ere bai.

Arrazoi hauek zirela eta gorrotorik beltzenak sortu ziren Ordena honen aurka.

Frantziako Felipe “Ederra” zerritzanak gertatu zuen Tenplarioen hondamendia, Floriango Eskiu-nen gezur testigutzak oinarritzat hartu eta epaiketa gogorrenak prestatzen hasi ziren erregeren monagilloak beren aurka.

Oinaze eta torturarik zitalenen artean, tenplarioek beren buruen aurkako aitormenak egin behar izan zituzten.

1307an epaiketa lotsagarri batzuen ondoren gaizkiletzat espetxeratu zituzten.

1312an Klemente Vgarrenak bula baten bidez Ordena desegin zuen, Tenpleko buruak eta buruzagiak Parisen erre zituzten.

«...Lo que más nos choca y nos conmueve en el proceso de los templarios es que, en todos aquellos lugares en que se interrogó a los templarios con toda objetividad y en que pudieron expresarse con el corazón en la mano y sin presión de ninguna

clase, estos proclamaron su inocencia.»⁴

Heriotza, sua eta burnia ez zitzairen nunbait nahikoa tenplarioak zigortzeko beren etsaiei.

Bazter guztietan hiltzaile, lapur gizon gaiztoen sona zabaldu zitzairen eta izen garbia kendu.

Gezurra badirudi ere Zegaman, tenplarioen prozesutik 684 urtetara, orduan ezarri zitzairen fama txarrak irauten die oraindik.

Ikusi bestela ondorengo ipuinak.

San Adriango lapurra

San Adriandi zear mandazai bat mentzijen mandoa urrez kargauta zola.

Atzeti norbeitek seitzen tziola konturau zan baño aurea seitu zon.

Alakon baten Opakua gañea alliau zanen, seitzen tzetorkionak "alto" bota zion mandazaiei da diruk eskau.

Mandazaiek txoakilloa zaldiri kendu, lapurre jo burun da ill ein tzon.

Lapurre Santi Espirituko frailea izatea gertau zan.

Orduti galdu mentzan Espiritu Santuko konbentue.

*Doroteo Otaegiri
1990-5-7an jasoa.*

(4) Bordonove, Georges: *La vida cotidiana de los Templarios*, 348. orr.

Santi Espirituko prallea

Aratz azpiñ, oaiñ arrik daren bezela, lênao mea eo burni gai pusketak mentzeren.

Beiñ olagizon bat ai mentzan burnie biltzen.

Espitu Santuko pralle 'atek ori ikus tzoneen, aballan arri 'at jarri ta tiau, jo burun da seko utzi mentzon gizona.

Espitu Santuko prallek gizon txarrak mentzien.

*Bernardino Asurmendiri
aspaldi entzuna.*

Espitu Santuko prallek bi bolaleku zeuzken eren jolasetako.

Bat Iturzâldi gorago, oaindi ezautzeko modun do.

Bestea askoz ederragoa Al-daolan, emen oain dana piñu do.

Bolaleku otan oaindi denbora gutxi arte ikazkiñek eta artzaiek bolatan eiten tzuen.

*Jose Alustizari
1990-3-8an jasoa.*

Jadanik ikusiak ditugu Zegaman ahozko literaturan gorde diren zenbait lapurren ipuin.

Herriaren oroitzua, gauza guztiak bezala, mugatua denez, mendi bakarti eta eremu eder haietan ziur nago ezagunak zaizkigunak baino lapur gehiago ibiliko zirela.

Lehen aldiz paperetan aurki-

tzen dugun San Adriango lapurrei buruzko agiria 1450ekoa da.

Urte honetan, abenduaren 19an, Partzoneriko partaideak San Adriango haitzuloan bildu ziren eta lapurren aurkako erabaki gogorak hartu zituzten bertan.

Jarraian, historiak gorde dizkugun lau lapurreta, gehiago ere egon litezke han-hemenka artxi-boetan.

Nik hauek bakarrik bilatzeko aukera izan dut.

Solíanse acoger los Lacayos de todo el Bascuence a Oñate, a Sancho García de Garibay, y estos, en el puerto de San Adrián, pidieron a un arriero de Hernani, que se decía Juan Zaar, que les hiciese cortesía [=les diese para beber]. Y como no les daba le quitaron de su dinero, y después se quejó al Corregidor y a toda la Ptovincia, los cuales enviaron al Merino maior con mucha gente a Oñate. Y algunos avisaron a Sancho Gracia y sus lacayos, los cuales huyeron a la cueva de Santa Iliá, y allí los cercaron; y esta cueva tiene una puerta quasi media legua de distancia y por allí les proveían de todo lo necesario sus amigos con un criado que se llamaba Zalagarda, y se compuso entonces este cantar:

Ala Zalagarda
Zalagarda mala
Zalagarda gaisto
Oñaztarra oondaco

Ardao zuri, ardao Madrigalgoa,
Ardao zuria Mendoza gana doa,
Alabana Dandayli gogoa,
Zalagarda Sandaylira doa.

Este Mendoza era Merino mayor; y el vino que para él iba, cogieron en el camino y se lo llevaron a los cercados de Santa Iliá. Toda la hermana los tuvo cercados algunos días, y al cabo, como no se querían rendir, ataparon la torre de torresnos de tocinos gordos y los asaron, pensando que con aquella manteca y grasa les abrasaran, pero bien seguros estaban. Al fin les dejaron y entonces se compuso este cantar:

Sanda iliac atzac ditu zizarrez
Nola zizarrez da ala zendalez
Hermandadea arcandoa negarrez
Anso Garcia é gasteluori emunez
Ec envinda estiquicha esan ez.

Lascavarroen y esataco lastorra
Lascavarro costatuan onela
Gavaz ere urtunica obela
Argui izarroc ditugula candela
Ostatuan guera diro igu emenda.

Luis MICHELENak *Textos Arcaicos Vascos* liburuan aipatua; 92-93. orr.

El día 20 de Agosto de 1717, D. Lorenzo de Uribarri, Correo de S. M. había travesado el Puerto de San Adrián y bajaba hacia Cegama. Venía de la Corte de Madrid con la valija de S. M. y se dirigía para la Ciudad de Bayona. Le salieron tres hombres: el

uno con pistola y descubierta la cara; y los otros dos con escopetas y cubiertas las caras, "el uno con un pañuelo de lienzo blanco, y el otro con pañuelo de color tabaco". Después que vio al primero, quiso apearse con ánimo de defenderse, pero uno de los enmascarados le descargó un golpe terrible que le echó en tierra, le ataron manos y pies y le cubrieron la cabeza con la casaca que traía. Y le registraron calzones y toda la ropa y faldriqueras, y le quitaron 21 doblones de plata de todo género. Y después le ordenaron bajo graves amenazas que no se moviese durante una hora, y que, por si las moscas, guardó fielmente lo mandado. Y luego encontró ambas valijas en tierra, y la menor cortadas las correas, "de donde llevaron una caja en que llevaba agua en ella para la Reina,⁵ Viuda de la dicha ciudad de Bayona, y que reparó en el ínterin que estuvo echado, que luego que agarraron dicha caja, dijo el uno de ellos a los otros, que marchasen porque allí estaba, lo que habían menester", "hablando castellano cerrado. (Prot. 1538. fol. 32).

Fr. José I. Lasak, 1972ko Arantzazu aldizkariaren 76. alean aipatua; 78. orr.

(5) Baionako erregina hau, María Ana de Neuburg, Carlos II.aren alarguna zen, eta Aita Manuel Larramendi izan zen urte-tan bere aitorle (hartu duenaren oharra).

EL CORREO DEL OBISPO DE REIMS,
EMBAJADOR EXTRAORDINARIO.

El día 6 de Enero de 1748, Francisco Muñoz, "Correo del Ilustrísimo y Rdm. Sr. Obispo de Reims, Embajador Extraordinario del Reino de Francia", declaró ante Francisco de Arza, Alcalde de Cegama, que habiendo llegado a media noche a Galarrreta, donde se hallaba la última posta de Alava, procedente de la Corte de Madrid y para continuar a la Corte de Francia, tomó en este pueblo de compañía a dos hombres, a una con el postillón, todos armados, llamados Francisco López de Gereñu, Miguel Sáez de Araoz y Francisco Martínez de Alegría y salieron hacia el Puerto de San Adrián; que antes de llegar a este punto, les salieron dos ladrones "metiendo entre ambos una bulla que parecían eran más de diez"; que uno de los ladrones con un palo iba a sacudir al postillón, y al mismo tiempo uno de los acompañantes, Francisco Martínez de Alegría, con toda rapidez le tomó el golpe con su escopeta, y en este tiempo el otro compañero le disparó, y "aunque prendió en la "casoleta" (pistón), no penetró el fuego en el cañón". Los tres se abalanzaron sobre el agresor y pudieron quitarle el palo y después de haber luchado con él un buen rato, le mataron a palos y con los cañones y "culatras" de sus escopetas. Durante la refriega el otro ladrón agarró a las bri-

das del caballo del Correo y le tiró para abajo. Este "le disparó al mismo tiempo dos pistolas que llevaba, ninguna de ellas le prendió". (...). El segundo ladrón aprovechó la ineficacia de las pistolas del Correo para darle un garrotazo y envolverle con el manto, incapacitándole para toda defensa. Temiendo por la vida, le pidió con lágrimas que no le matase, pues ya le entregaría todo el dinero que tenía. Sacó dos bolsas que llevaba y se las dió, la una con 20 dobloncillos de a 20 reales y la otra con 12 escudos de plata de 20 reales. Declaró el Correo que después que le quitaron los dineros, que se alejó el ladrón, sin duda (añade), "oyó algo de lo que decían en vascuence los hombres y el postillón sobre el primer ladrón muerto". (Prot. 1545, fol. 1 y 15).

Fr. José I. Lasak, 1972ko Arantzazu aldizkariaren 76. alean aipatua; 78-79. orr.

EL CARNICERO DE CEGAMA

El día 5 de Diciembre de 1768, Martín de Ugarte, abastecedor de carne de Cegama, había salido de Galarreta por el Camino Real de San Adrián con su caballo, cargado de 8 arrobas de sebo y vestido, sin duda, con las mejores prendas que poseía. Antes de llegar a San Adrián vio a dos hombres, de unos 35 años, el uno alto, con una marca debajo del ojo izquierdo, y el otro re-

gordete. A la pregunta ¿qué gente tenemos? Ambos respondieron: "Gentes de paz". Pero apenas habían pronunciado sus palabras se abalanzaron sobre él. El uno le cogió del puño y le colocó sobre el pecho un puñal, con la amenaza de matarle, mientras que el otro sostenía al caballo. Temeroso el carnicero, entregó todo el dinero que llevaba, que eran 42 pesos, incluso "los cuartillos de calderilla". Luego le maniataron y vueltas las manos por la espalda bien ligadas y le desviaron del camino. En tanto que el uno le registraba las cosas que llevaba, el otro le desnudó de los vestidos: de camisas de lienzo de Tarazona, con broches de plata valenciana, de paño de Chinchón, con botones de seda; zapatos con hebillas de plata con tres onzas de peso, etc. etc. Y al mismo tiempo el ladrón se vestía con todas las prendas que le arrebatava, colocándole a él vestidos ajados que traía. Y luego le derribaron, vueltas las manos atadas y ligadas hacia atrás, y le ataron el pie izquierdo a las manos, tirándole con mucha fuerza, tapándole la cara con una capa. Y se despidieron amablemente con el saludo: "Agur, paisano". Aquí le dejamos el caballo para que mañana pueda ir a su casa". Pero el agredido no vio más el caballo. (Prot. 1550, fol. 119).

Fr. José I. Lasak, 1972ko Arantzazu aldizkariaren 76. alean aipatua; 79. orr.

KAJA URREAREN IPUINAK

Egurtzeko Joane (I)

Karobie eiten aitu mentzan
eun guztiñ Egurtzeko Joane.

Gauen arrebai esa'mentzion.

Neska, geio lanik ein beharrik
etzeukiñau. Kaja urrea billau'ñat.

Eztek egie izango!

Bai, Txaparrin billau'ñat eta
bertati Aizkorriko Kûtzea ikus-
ten'en.

Urrengo eunen Joane, bê lau-
nekiñ, karobie eitea jun tzan.

Karobiñ arkue ezin tzion eiñ
argiñek eta Joane pikotxen jarri
mentzan arkui eusteko. Giltzarrie
jartzeko momentun, arkue eroi
arrik azpiñ artu zuen Joane, ta
bertan lertu ta il tzan, bê amets ta
guzti.

Jendea gauen illargitan asko-
tan ibil menda urre billa Txapa-
rriñ.

lñoek ezto ezer billau oaiñ arte.

*Bernardino Azurmendiri
askotan entzuna.*

Kaja urrea (II)

Aizkorriñ ardik larren diamantea
zapalduz mendaitze.

Artzaiek, aleiñek eiñ ati ez tue
diamante ori billaitzen.

Bedaioek Aizkorrondon urrea
billau mentzon baño jasotzea ju-
teako il ein mentzan.

Bedaion urrea Urtzelaitati
ikuste'menda.

*Jose Alustizari
1991-7-5ean jasoa.*

Kaja urrea (III)

Arrabiolako paren kamiñon,
eun baten gizon bat geau men-
tzan kamiño baztarren.

Poltxikoti papel bat etâ ta
denboratan kontuk eiten eon
mentzan.

Alako ordutan da lekutan da
eunetan, euzkik jotzen tzon lekun
beitu zon da kaja urrea billau ta
jun mentzan.

Jendea arrituta utzi zon.

*Inazio Urbizuri
1980-8-3an jasoa.*

Kaja urrea (IV)

Zumitz Urkullu gañen do
Ojaola. Beiñ Ojaolati bêra zeto-
tzen Antzaza ta Goiene.

Goienek Antzazai Frantzin
tzeilleneko gertakizun au kontau
mentzion.

Ni Frantzin neillela gizon bat
billau nian sekulako premiñ.
Erreal bateati sekreto 'at aindu
zerean. Ara ze esan tzien. Ojao-
lako zulon kaja urrea ziola. Alkazi
'at ikusko nola espartsu soka 'at
bueltan lotuta zeukena. Arbolen
azpiñ aurreaxio losa 'at, losa
orren azpin kaja urrea ziola.

Beida jarri zien da alkaziñ espartsu sokea ikus tzuen da aurreaxio losea re bai.

Bi gizonak losea jasotzen asi zien ta Antzaza gerrin zartarea ein tzikola ta lurrea eroi zan.

Goienek Antzaza etxea eamanda utzi zon.

Urrengo goizen jun tzikon Goiene Antzazai, Ojaola jun bear

tzuela ta, baño Antzazak gauze etzan papela ein tzion.

Aitzenen, astelenen goizen goiz Ojaola jun tzieneako, Antzazak eta Osintak kaja urrea billau ta jasota zeuken.

Goiene aua bete ortzekiñ utzi zuen.

Inazio Urbizuri
1981-4-7an jasoa.

MUSASO ZAHARRA ZEGAMAN

Zegamako ipuietan, erriko etxeik zârrana Musaso izan tzala dirudi.

Musasoko lênengo biztanlek jentillek emen tzien.

Dilubion ondoren, jentillek eren etxebizitzak menditan ein tzituen dilubion bat ba letorke re, Musason, Sâdarren da Espiritu Santun.

Espiritu Santuko Jentillek eta Sâdargôk asarratzen tzienen, mendi 'ateti bestea alkarri arrika aitze' men tzien.

Espiritu Santun men dare enterrauta Jentillek.

Jentillek sarri aitzen tzien pelotan, Aizkorri frontoitzat eta Arri Audi pelotatzat artuz.

Jentilak gastau zienen Musason abadea jarri zan bizitzen.

Gaur Zeaman Elizea don le-

kun, garai artan altzak eta txarak bakarrik tzeren.

Musasoko abadek mezea Andutzako Elizan ematen tzon.

Abadea mezea ematea esko-
petekin da guardikin juden tzan.

Zeaman garai artan otso asko zion da basoz estalita zeren mendik.

Eduardo Irastortzari
1980-6-9an jasoa.

Musasoko abadea (I)

Musasoko abadek kalendarioik ez ta jaie noiz tzan jakiteko, eunen saski 'at eite mentzon.

Seigarren saskie eiten tzonen, urrengo eune jaie zala bazekin da Andutzâ mezea ematea juden tzan.

Garai artan Zeaman baso aundik zeren da otso asko ta

bâzpare goardie ta eskopetea
eamaten tzitun.

*Eduardo Irastortzari
1980-6-9an jaso.*

Musasoko abadea (II)

Musasoko abaden sakristaue,
eun baten, Maiñamendia jun
mentzan egurretâ.

Abadek galdetu mentzion.

Nun izan aiz?

Maiñamendiñ otaka 'atzuan
billa, labe sue eiteko.

Aizu, esa'mentzion sakris-
tauek abadei, sâtsa loran do ta
Garizumea ez teu urruti.

Garizumea ba ote diau ba?
Jun ai Tolosa aldea, or jendea gu
baño aurreago ibiltze''ek, jakin
tzak Garizuman noiz sartzen gân.

Sakristaue Tolosâ alliau za-
nen, orduntxe ai mentzien aste
santuko prosesioa eiten.

Sakristaue Zeamâ bueltau zan
da abadei ikus tzonan kontu
eman tzion.

Abadek esa'mentzion: Motel
aurtengoa jun dala kontu, guk
datorren urten ein bearko diau
Garizumea.

*Eduardo Irastortzari
1980-6-9an jaso.*

Musasoko abadea (III)

Musasoko abadea asto gañen
jun mentzan beiñ Andutzâ mezea
ematea ta abadea mezea ema-
ten ai zan bitarten, astoa Dînti al-
dea larren jun tzikon.

Asto ori azalduko zala ta oñez
jun mentzan etxea.

Bitarten astoi otsoa azaldu zi-
kon.

Jan ein bear aut esan tzion
otsok astoi.

Itxoizak pixka 'aten, Andutzan
mezea entzuten utziek ondo iltze-
ko astok otsoi.

Astok mezea entzuteko permi-
soa artu zonen, Andutzako Elizan
sartu ta atzeko bi ankakin jo ta
Elizako atea itxi zion otsoi.

Elizati astok otsoi ola kantatze
mentzion.

Otso zârta gazie,
gaztetan gaizki azie.
Gero jango banauk ere
Seguro diat bizie.

Otsok astoi.

Asto zârta mukizu,
sobre ta geio dakizu.
Urrena ikusten tzaituanen
mezaik entzungo ez dezu.

*Eduardo Irastortzari
1980-6-9an jaso.*

Musasoko abadea (IV)

Musasoko abadek, esan deun
bezela, sei saski eiten tzitunen
jakiten tzon jaie noiz tzan.

Beiñ aste barrun, neskek
saski 'at arrapau zion ixilka sal-
tzeko.

Aste artan jaiko partez, astele-
nen jun mentzan Musasoko aba-
dea Andutzâ mezea ematea.

*Eduardo Irastortzari
1980-6-9an jaso.*

IPUIN FILOSOFIKOAK

Lurren lanak

Jangoikok mundue ein tzo-
nen, lurrei ala esa'mentzion.

Landarak, aberek eta gizonak
i ao mantendu bearren.

Lurrek lan ori bêtao gelegi
zala esan tzion.

Jangoikok kontestau men-
tzion.

–Bai ori dana lan aundie dek
baño aitzenen danak eorrek jango
ituk.

*Inazio Urbizuri
1981-9-5ean jaso.*

Mundua nola egin zen

Jangoikok mundue ein tzo-
nen, abadea, prallea ta baserrita-
rra ein tzitun.

Abadea jun tzikon lënbizi es-
kabidekiñ.

–Ze nai dek? Galdetu zion
Jangoikok.

–Bizimodu ona.

–Artu zak ba, iñok oaindio e-
tziek eskau ta.

Laixter prallea re an etor
mentzikon gizajoa, Jangoikoi bi-
zimodu ona eskatuz.

–Bizimodu ona abadek ea-
man dik, esan tzion Jangoikok, ik
pazientzikin konformau bearke
'ek. Pazientzikin naikoa trixte
erretirau zan prallea konbentua.

Aitzenen Baserritarra etor tzi-
kon Jangoikoi bizimodu onan bi-
lla.

Jangoikok esan tzion.

–Abadek eaman dik.

Baserritarrak ordun pazientzie
eskau zion.

–Pazientzie, esan tzion Jan-
goikok. Prallek eaman dik. Iri la-
na emango diat bi alper orik
mantentzeko.

Au dala ta baserritarrak ain-
beste lan ein bear izate mendo.

*Jesus Mazkianari
1981-2-8an jaso.*

Gizona, astoa eta txakurra

Jangoikok mundue ein tzo-
nen, lendabizi gizona, astoa ta
txakurre ein mentziton.

Bakoitzei berrogeiña urteko
bizie eman tzien.

Astok, asto izatekotan ogei
naikok zitula esan tzion.

Gizonak astok nai etzitun ur-
tek eskau zion Jangoikoi ta onek
eman ein tzion.

Txakurrek ê ogei naikok zitula
txakur izateko ta beste ogei urtek
nai zitunandako utzi zitun.

Ogei urte orik ê gizonak Jan-
goikoi eskau ta onek eman ein
tzion.

Orreati gizonak, lènengo berrogei urtek ditu gizonanak. Berrogeiti irurogeira familie kolokauko bô sekula baño lan geio ein bear izaten do ta urte orik astonak eo astoi artutakok menditu.

Irurogeiti larogeira, gizona gizatxartuta ta eozar gauzakati armonin da muturka ibiltzen dalaoko, urte ok txakurrei artuk diela esaten da.

*Estanislao Agirrerri
1991-5-6ean jaso.*

Zapoaren eta satorraren tratua

Oaiñ urte asko, zapok begik

ez mentzeuken da buztan luzea narrasen tzola ibiltze mentzan.

Satorra beiz, sekula argik ikuê bê ta lur zamarrak begitati etâ ezinda zeillen lurpen.

Bein bik tratu 'at ein tzuen.

Satorrak zapoi lurpen bear etzitun begik eman tzion da zapok berak bear etzon buztana satorrai.

Tratukin bi animalik gustora geau mentzien.

*Eduardo Irastorzari
1981-9-5ean jaso.*